

והרמב"ם (טז, טו ובמ"מ) פירש כפשוטם של דברים, שאינן 'מחיצות'. וכבר תמהו הלא אפילו כלים עצמם נעשים רשות היחיד, וכן מחיצת בני אדם נחשבת מחיצה (עפ"י חדושים ובאורים סק"ח).

'מחיצות אדרכלין... מחיצה העשויה לנחת...'. אין להקשות, אם כן אף בתוך האבוורנקא יהא אסור לטלטל כיון שאין מחיצותיה לדירה ומה תיקן רב הונא בר חיננא (לפירוש בה"ג שנקט רש"י וש"ר לעיקר) – הא לא קשיא, שהרי אין בו בית סאתים ועל כן התירו מחיצותיו את הטלטול בתוכו (עפ"י תור"פ. והרי זה כגודר קרפף קטן לעצמו בתוך קרפף היתר מבית סאתים). גם יש לומר כיון שגדר את השביל מפתח ביתו לאבוורנקא, הרי השביל מחבר אותה עם הבית ונחשב הכל כשימוש ביתו (עפ"י ריטב"א).

ולאו מילתא היא, דלמא אתי לאיגרויי ביה שטן. פירש הריטב"א: לתלמיד חכם בעלמא אין לעשות כמו שעשה ישעיה שהיה נביא וצדיק גמור.

נקט שהחשש הוא למושיבי הישיבה, בכך שהם מתגרים בשטן – וכענין [וכסגנון] שאמרו (בסוכה לה). על הנהגת רב אחא בר יעקב שהיה מוליד הלולב ואמר דין גירא בעיניה דסטנא 'ולאו מילתא היא משום דאתי לאיגרויי ביה' (וע"ע ביוסף דעת קדושין ל.).

ומדברי מהרש"א נראה שהבין שהחשש הוא לגירוי השטן כלפי החולה, ופירש: דוקא גבי חזקיהו שכבר נגזר עליו שימות אין לחוש להתגרות השטן, משא"כ לת"ח בעלמא. וכ"כ רא"מ מפינסק, שישעיה רצה להושיב ישיבה לחיי שעה שכבר נתייאש מאיתו. עוד צדד שבימי ישעיה עדיין לא רבו התלמידים שלא שמשו כל צרכם, ולא היו מחלוקות כלל – לכך לא חשש להתגרות השטן. וע"ע הגהות ריעב"ץ.

(ע"ב) 'לדברי ר' אליעזר המבטל רשות חצירו – רשות ביתו ביטל' ואעפ"כ אסור הוא להכניס ולהוציא מביתו ואין אומרים יהא כאורח בבתיהם שמותר לו להכניס ולהוציא – כי בזה הוא נראה כחוזר ומחזיק ברשותו (עפ"י רש"י, כבאר הריטב"א). או חוששים שמא יימלך ויחזור בו בלבו מביטולו. ועוד, כדי לעשות היכר שידעו כל בני החצר שביטל להם רשותו ומחמת הן הם משתמשים בחצר וגם בביתו (עפ"י רבנו יהונתן).

והראב"ד אמר שלפיכך הוא אסור, מפני שלא ביטל לגמרי רשות ביתו לגביהן שיהא הוא אורח אצלם אלא עדיין משייר דירתו שם, לפיכך אסור להכניס ולהוציא מביתו לחצר כאילו מוציא מרשותו לרשות חבירו, אבל הם מותרים, שאעפ"י שהוא שותף עמהם בבית אין אנו עושים הבית כרשות המשותפת אלא כרשות המיוחדת לכל אחד, ואינו דומה לחצר משותפת שאסור להכניס ממנה לבית המיוחד, שהחצר אינה כמיוחדת לכל אחד, שכאו"א משתמש בחצר כנגד פתחו ולא כנגד פתחו של חברו, משא"כ בית הריהו כמיוחד לכל אחד ואחד שכאו"א משתמש בכל הבית, זה כזה (והרשב"א והר"ן חכמו בדבר).

פרק שלישי; דף כז

'אין למדין מן הכללות'. ודוקא כשמוכח הדבר במשנה או בגמרא, אבל אין לשבש הכללים שמסרו לנו רבותינו, שאם כן אין לדבר סוף ולא נסמוך על תלמוד ערוך בידנו שרובו כללים (עפ"י רמב"ן וש"ר שבעות יח; שו"ת הרדב"ז ח"ב תרנב ועוד).

והתפוס טמא מרכב. יש מפרשים התפוס; צדי האוכף שמלפניו ולאחריו, שאדם תופס בהם בשעה שעולה לרכיבה [וכן בשעת הרכיבה. ערש"י], ונסמך עליהם מעט, אבל אינם 'מושב' כאוכף עצמו שיושב עליו ממש (עפ"י רשב"א ועוד).

יש מקשים על פירוש זה, היכן מצינו כלי אחד שמקצתו טמא מושב ומקצתו מרכב, והלא דיניהם חלוקים זה מזה, שהנוגע במרכב אינו טעון כיבוס בגדים כנוגע במושב. ויש אומרים שגזרת הכתוב היא שהנוגע על המרכב, מקום מושבו יטמא 'מושב' ואילו הצדדים טומאתם קלה יותר. ויש מפרשים שהם שני כלים נפרדים; אחד עשוי לישיבה ואחד לרכיבה בפיוסוק רגלים. ויש מפרשים שהם חלקים שונים שלעיתים מחברים אותם כדי לשבת ואז הכל מקבל טומאת מושב, ולעיתים הם מופרדים, כאשר רוצים לרכב בפיוסוק רגלים בלבד, ואז משתמשים בתפוס לבדו בלא המושב, ומטמא מרכב (ע' באריכות בריטב"א. וע"ש שפת אמת).

(ע"ב) לא נצרכה אלא שנתן לתוכן שמן. התוס' (בד"ה אבל) מפרשים אף לענין עירוב, שאין מערבים אלא בנתינת שמן (וכן פירש הריטב"א. וכ"מ באו"ז). אך מדברי הרמב"ם הרי"ף הרא"ש והטור ועוד פוסקים מבואר שרק לענין מעשר שני העמידו בשמן, אבל עירוב מועיל אפילו בלא שמן הואיל ומלפתים במי מלח את הפת. (והר"ן והריטב"א הקשו על דבריהם. וע' שפת אמת, חדושים ובאורים).

ובהבלעה מי שרי? אין...! והחכמים שנחלקו במים ומלח שנתן לתוכם שמן, לא נחלקו על עצם התר הבלעה אלא נחלקו האם להשוות דין מים ומלח ושמן להבלעה של בקר ע"ג עור וכד', כי שם דרך הבקר הוא להימכר בעורו והיין בקנקנו, משא"כ תערובת שמן במים ומלח אין זה בכלל אכילת שמן אלא שרוצה להתקין מאכל של מים ומלח ע"י נתינת שמן לתוכו, ונחלקו האם נחשב הוא מאכל וממילא מותר בהבלעה כמו שאר הדברים, אם לאו (עפ"י שפת אמת).

א. עוד צדד שם לפרש שלדברי הכל ניקח, ולא נחלקו אלא בעירוב, ומה שאמרו לעיל 'מאן דמתני אעירוב אבל במעשר לא' כלומר לא דיבר על מעשר מאחר ומדבר במים ומלח בלא שמן, ועל כן דוקא בעירוב אמר ולא מעשר.

ב. מבואר בגמרא שציר של דגים, אפילו למאן דאמר אינו ניקח, אם יש בו קרבי דגים ניקח. וטעם הדבר מפני שהוא מאכל חשוב, ואינו דומה למים ומלח שנתן בתוכם שמן (עפ"י ערכי תנאים ואמוראים לרבי יהודה רבו של הרוקח, ערך 'הודה בן גדיש'). והרי זה כתמד משהחמיץ. ולכאורה נראה שאף לפר"ח שבמים ומלח שנתן לתוכם שמן הכסף צריך להיות רק עבור השמן, בציר ובתמד מודה שהמים אינם עומדים לעצמם ונותן הכסף עבור הכל. וכן יש לדייק מלשון הרמב"ם בפ"ו ה"ו וה"י שלא פירש שמבליע הדמים אלא במים ומלח ולא בתמד. ואף עיקר הצורך בדין הבלעה בתמד אינו ברור בסברא (ע' באבנ"ז ז"ד ק"ג, כב-כד), עכ"פ כיון שהכל נעשה משקה אחד מסתבר שנותן הכסף עבור הכל.

'מלמד שלוקחין בקר על גב עורו.' כתב הריטב"א שלשון 'אגב עורות' לאו בדוקא, שהרי הבשר עיקר והעור נלקח אגבו ולא להפך. ויש מי שכתב שהשמיעונו בזה שאעפ"י שנותן דמים עבור שניהם, העור והבשר – מותר [כהבלעת שכר שבת שמותר באופן שמשלם עבור פעולה בשבת ופעולת חול], כיון שלוקח גם בשר (עפ"י 'תרון האור' מעשר שני ג, א).

ואולם רבנו חננאל מפרש ענין הבלעה זו [כהבלעת אתרוג בלולב בדמי שביעית] שאומר לו הריני קונה מאצלך השמן לבדו באיסור, והמים והמלח בחנם.

נראה לכאורה שלפר"ח הקנקן והעור חולין הם מעיקרא, ויכול להעביר היין לכלי אחר ולהשתמש בקנקן לאלתר. ודלא כדעת רש"ם (מעש"ש ג, יב) שכל עוד היין נמצא בקנקן נתקדש גם הקנקן בקדושת המעות ואסור למכרו ולפרוע חובותיו בו, ורק לאחר שכיילה לשתות יצא הקנקן לחולין (עפ"י אנצ. תלמודית ערך 'הבלעה' עמ' קלה. וע"ע חדושים ובאורים).

‘מלמד שלוקחין תמד משהחמיץ’. דוקא משהחמיץ שנגמרה תסיסתו, אבל מקודם לכן אינו חשוב אלא מים [ופוסל את המקוה כמים, כמובא בחולין כה:] (עפ"י רש"י, רמב"ם מע"ש ז,ו; ריטב"א). וגם זה התר הבעלה הוא, הבלעת המים שבו (עפ"י ריטב"א).

‘מאן דמתרגם לי בבקר אליבא דבן בג בג מובילנא מאניה אבתריה לבי מסותא’. כלומר אודה לו שהוא גדול ממני בתורה וראוי אני לשמשו ולהוליך כליו אחריו לבית המרחץ [כתלמיד שצריך לו רבו שישמשנו, מותר לו ליכנס עם רבו לבית המרחץ] (תורת חיים כאן ובסנהדרין סב:).

‘זאי כתב רחמנא בשכר הוה אמינא מאי שכר דבילה קעילית דפירא הוא’. יש מפרשים דבילה קעילית המעורבת עם המים, שכך רגילים לתקנה, וחשוב הוא מן התמד (עתוס). ויש מפרשים דבילה ממש, שהייתי אומר הואיל ואינה ראויה היטב לאכילה, שמבלבלת הדעת ואין הדרך לאכלה, אין לוקחים אותה בכסף מעשר – קמשמע לן (עריטב"א).

‘ריבה ומיעט וריבה – ריבה הכל’ פירוש, כך היא המדה בכל מקום. ועתה מפרט והולך לענינו: **‘מאי רבי – רבי כל מילי ומאי מיעט – מיעט לר"א ציר, לר' יהודה בן גדיש (בריטב"א מובא: ‘בן גרים’) מיעט מים ומלח’.** לדברי הכל יש לנו למעט ב'ריבוי ומיעוט' דבר אחד בלבד ממה שנתרבה, הדבר הגרוע ביותר, אלא סובר רבי אליעזר שמים ומלח לא היו מעולם בכלל הריבוי שהרי אינם 'פרי' ולא 'אוכל', הלכך בא המיעוט לציר שהוא הדבר הגרוע מכל מה שנתרבה. ורבי יהודה בן גדיש סבר שאף מים ומלח המעורבים ביחד בכלל הריבוי הם, על כן ממעטים אותם ואין ממעטים ציר שיש בו שומן ה'פרי' (עפ"י ריטב"א).

פירוש, לר"א מעצם משמעות הכתוב 'ונתתה בכל אשר תאזה נפשך ואכלת' אין במשמע מים ומלח, אף בלי כל פירוט – שאין אלו בכלל 'אוכל' כמוש"כ הריטב"א. ולר"י בן גדיש מים ומלח המעורבים בכלל 'אוכל' הם, שמלפתים בהם הפת, הלכך בכלל ריבוי הכתוב 'בכל אשר...' הם ונצרכים הם למיעוט.

והנה כתב המגן-אברהם (קצו סק"ו. וכ"פ הגר"ז וח"א) שעשירי ששתה מים מצטרף עם תשעה לזימון, שאף השותה מים יכול לומר 'ברוך שאכלנו', ונסתייע מיו"ד רלח, ב שהנשבע 'שלא לאכול' אסור אף בשתייה שבכלל אכילה היא, ומסתמא אף מים בכלל. ולכאורה י"ל עפ"י הריטב"א שבלשון תורה אין מים בכלל 'ואכלת', וא"כ אין אומר עליהם 'ברוך שאכלנו', וכמו שפסק הב"י שם, וכן הכריע המשנ"ב (סקי"ב) שאין מצטרף אלא בשותה שאר משקים מלבד מים. ואמנם הם כתבו משום דלא זייני, אך להאמור יתכן גם שאין המים בכלל 'אכילה'. ואפילו לענין שבועה י"ל שלא נאמר במים שתייה בכלל אכילה, שהרי מקור הדין הוא מ'ואכלת' (שבועות כג.) שנאמר ביה.

כללים ושיטות בדרשות 'כלל ופרט' ו'ריבוי ומיעוט' – ע' במובא ביוסף דעת נזיר לד-לה, ובסיכומים לסנהדרין מה-מו.

דף כח

‘אכל פוטיא...’. להרמב"ם (מאכלות אסורות ב,כג; ספר המצוות שורש ט) שיטה חדשה בענין זה; שלא כשיטת רש"י (ובה"ג רמב"ן בהשגותיו לשהמ"צ שם) הנוקטת שלוקים לפי מנין האזהרות שבתורה [ובלבד שה'לאו' הנוסף אינו בא לשום דרשה אחרת. רמב"ן שם] – סובר הרמב"ם שאין לוקין אלא אחת על כל סוג שריץ,

הוא עצמו, אעפ"י שביטל רשותו אסור להכניס ולהוציא מביתו לחצר (שבכך חוזר ומחזיק ברשותו, וגם אוסר עליהם אם יעשה כן. ערש"י עפ"י משנה ט:), אבל מותר מבתי האחרים לחצר.

א. כתבו הראשונים עפ"י רש"י שלאחר שהחזיקו הם בחצר, מותר גם לו להחזיק כשאר כל אורה, ולא אסרו לו להוציא מביתו לחצר אלא בטרם החזיקו הם. וכן הוא בשלחן ערוך (שפ"ב). וע' בספר חדושים ובאורים (ט סק"ו).

ב. יש שכתבו שאם ביטל ביתו, מותר לו להכניס ולהוציא מביתו (עפ"י רמב"ם עירובין ב, א; סמ"ג עשין דרבנן א; סמ"ק רפב; עבודת הקדש ד, ז). יש מפרשים דוקא אם כבר החזיקו הם מקודם מותר לו להכניס ולהוציא (עפ"י מג"א שפ סק"ה; לחם משנה ב, א. וערש"י ורבנו יהונתן שאפילו ביטל ביתו אסור לו להוציא, וי"ל שכוונתם קודם שהחזיקו. ע' בהגר"א או"ח שם). וי"מ אפילו קודם שהחזיקו – שכל שאין לו שום חלק אין נראה כמחזיק ע"י הוצאתו (עפ"י מרכבת המשנה; חדושים ובאורים ט, ו).

לא ביטל רשותו לכל בני החצר בפירוש אלא ביטל למקצתם; לדברי רבי אליעזר די בכך להתיר את כל בני החצר (שלדעתו המבטל מבטל בעין יפה, וכשם שהמבטל החצר ביטל גם את הבית, כן המבטל לאחד ביטל לכולם) ולהכמים אסורים (כולם). ואף על פי שאותם שביטל להם עירבו עם השאר, אין רשות המבטל כלולה בעירובם, שהרי כשעירבו עדיין לא היתה רשותו שלהם. עפ"י רש"י; מגיד משנה עירובין ב, ב; מג"א שפ סק"ב).

א. הלכה כחכמים, שהרי אמר ר' אלעאי שלא מצא לו חבר (ע' להלן ע. ותוס'; רמב"ם עירובין ב, ב; מרדכי; הר' יהונתן; או"ח שפ, א).

ב. אמר 'רשותי מבוטלת לכולכם' – יש מחמירים, מפני שרובו ככולו ושמה לא נתכוין לכולם ממש. ויש מתירים (ע' שו"ע או"ח שפ, א). ויש להקל כדעה זו (עפ"י ט"ז שם).

פרק שלישי; דפים כו – כז

מה. באלו דברים מערבים ומשתתפים?

שנינו: בכל מערבים ומשתתפים חוץ מן המים ומן המלח. וכן כמהים ופטירות כיוצא בהן (כ"ה לגרסתנו בגמרא), שאין אדם סומך עליהם לסעודתו, אף לא כלפתן וכקינוח (עפ"י ראשונים). הש"כר – מערבים בו (כט:).

וכן ישנם דברים נוספים שאין מערבים עליהם, שאינם ראויים לאכילה כמו שהם עתה ללא תיקון, או שאין רגילים אנשים לאכלם, או שאינם נאכלים בפני עצמם ולא ללפתן, כגון כפניות פולים יבשים, חטים ושעורים, תבלין וכד' (כדלהלן כח כט; עפ"י תוס' וש"ר. וי"א שמערבים בתבלין. ע' או"ז קלא בדעת רש"י). מים ומלח המעורבים; ר"א ורבי יוסי בר חנינא אמרו: מערבים בהם.

א. יש מפרשים דוקא אם נתן לתוכם שמן [ואין בשמן עצמו כדי מזון שתי סעודות אלא בצירוף המים והמלח] (כן פרשו התוס' הריטב"א והר"ן עפ"י הסוגיא. וכן נקט רבנו שמשון להלכה (מובא באו"ז). וכ"כ תלמיד הרשב"א בשם רבו, וכן בספר הבתים בשמו, וצ"ע מלשון הרשב"א בעבוה"ק בית נתיבות ד, והובא בשעה"צ שפו אות כט).

ויש מפרשים אפילו בלא שמן (כן נראה מסתימת דברי הרי"ף הרמב"ם והרא"ש רבנו ירוחם או"ז ריא"ז ריבב"ן האשכול וכל בו. וכ"ה בטור. וכן נקט המשנ"ב (שפו סק"ט ובשעה"צ) לדינא. ודוקא מעורבים, אבל הניח מים ומלח בנפרד – אין מועיל (שער הציון שפו סק"ט. וכ"כ בחדושים ובאורים – דלא כמו שצידד בגאון יעקב).

שאלות ותשובות לסיכום מסכת עירובין

לכאורה נראה שהדבר משתנה לפי המקומות והזמנים, ועתה שאין רגילים בליפות הפת במים ומלח, אין מערבים בהם.

ב. הגר"א נקט שמערבים בכמהים ופטירות [המתקנים לאכילה], והגיה בגמרא לפי זה. והראשונים סתמו וכתבו שאין מערבים בכמהים ופטירות (הרמב"ם בפיה"מ כתב שהם מאכל רע [וכן ע' בדבריו בהל' דעות ד, ט ובאוצר המלך]. ויש מפרשים הואיל ואינם נאכלים לא כליפות הפת וגם לא כקינוח סעודה [אלא באקראי. ערשב"א כט.], אין מערבים עליהם. עפ"י תלמיד הרשב"א, חדושי הנצי"ב. וע"ע באריכות פירוט השיטות ביוס"ד מהדר"ק). ולכאורה נראה לפי שיטה זו שכמו כן אינם מטמאים טומאת אֶכְלִים (כן צדד בחו"ב כט. ממה שהשוו בגמ' טו"א לעירוב).

רש"י פירש 'מערבים' – עירובי חצרות ותחומין. ואילו התוס' וש"ר פירשו בעירובי תחומין בלבד, אבל בעירובי חצרות צריך פת (כמו שאמרו להלן עא בדעת רבי מאיר). וכדברי רבי יהושע (במשנה להלן פ:). ולדעת רבי אליעזר (שם), מערבים בכל דבר מלבד מים ומלח אף בעירובי חצרות (כן מבואר לפירוש התוס' שם פא. למסקנא, וכ"ה לפרש"י שם בדעת רבה). ויש מפרשים שאף לר"א מערבים עירובי חצרות בפת בלבד (עפ"י רש"י שם).

ופסק הגרעק"א (בתשובה ח"א יד) שאף בדיעבד ובשעת הדחק אין מערבים עירובי חצרות אלא בפת (ואף בדעת רש"י י"א שאין מערבים אלא בפת – ע' רעק"א שם, הגהות מהרצ"ח, חדושי הנצי"ב וחו"ב. ואולם ישנם ראשונים שנקטו להלכה כרש"י – הרי"ד בפסקיו והריב"ן. וע' רבנו יהונתן שפירש מערבין בנוזל בין על עירובי חצרות. ויש מגיחים בדבריו). ויש מצדדים שבדיעבד אם עירבו בשאר מיני מזון – הועיל עירובם, ויש שכתבו שבירושלים ובצפת נהגו לערב בשמן זית (עב"ח שסו בדעת הטור; חיי אדם עה, טו; נתיבות שבת לא, י ובהערה כד).

דין דברים האסורים באכילה למערב ודברים שאין יכול ליתלם – יתבאר אי"ה להלן.

דף כז

מו. מהו דין טומאתו של דבר הנישא על גבי הזב ודבר שהזב נישא עליו?

כל שנישא על גבי הזב – טמא. וכל שהזב נישא עליו – טהור, חוץ מן הראוי למשכב ומושב ומדרס והאדם.

א. הנישא על גבי הזב; יש מפרשים שהזב מסיטו. ודוקא אם מסיט את כולו [וזו הנקראת 'טומאת היסט']. ויש מפרשים שאינו מסיט את כולו ולא נסמך עליו לבדו אלא כגון בגד שמקצתו פרוש על הזב ומקצתו נגרר על הארץ, או דבר הנסמך עליו ועל אנשים אחרים [וזהו 'עליונו של זב'] (עתוס' כאן ובנדה לא: ור"ש זבים ה, ב). וטומאה זו, בניגוד לטומאת היסט, כתבו ראשונים שאינה אלא בדבר הראוי למשכב ומושב (כן כתב הריטב"א, וכן נסתפקו בתוס' כאן ובר"ש שם. ומהר"ם פירש כוונת התוס' לדבר הראוי להיות נישא על גביו. וצ"ע). ויש אומרים שהיא בכל דבר (כ"כ הריטב"א שנראה מפרש"י אלא שהקשה על כך. וכן נקט בספר תורת חיים).

לפי שני הפירושים, הדבר הנטמא הריהו 'ראשון לטומאה' ואינו מטמא אלא אוכלים ומשקים. וכן הדין באדם הנושא את הזב, אלא שכל עוד לא פירש מהזב – מטמא האדם כלים במגעו

קעז